

The Place and Value and Effects of Moral-Spiritual Health of Hamad with a Quranic-Narrative Approach and Ashura Pilgrimage

Hashem Andisheh

Ph.D. Student of Young and Elite Researchers Club, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran

Ahmad Abedi

Associate Professor of Qom University, Qom, Iran

Abstract

God's praise is something that every Muslim and believer is looking for, and he always strives to achieve this goal. With the precious resources of "The Qur'an and Sunnah", the religion of Islam offers a comprehensive educational and moral program to the world in this field. He emphasizes that one of the aspects that the religion of Mobin Islam explains well is "praise". The current research is focused on the issue of the place and value and effects of Hamad's moral-spiritual health with a Qur'anic-narrative approach and Ashura pilgrimage. For this reason, in this article, the literal and idiomatic meaning of praise and moral-spiritual health is discussed, then praise in the verses and traditions and its effects on moral-spiritual health are discussed, and finally, we refer to praise in the Ashura pilgrimage. This research has used a mixed method with the help of written documents and computer systems and scientific software and descriptive and analytical data processing methods. The result is that because the most important foundation of religion is praise and this divine state is one of the important human emotions that has important effects on a person's morals as well as political and social activities and is the motivation of many desirable behaviors, the achievements of this research in the field of Hamad's moral-spiritual health works include: sincerity; the education of the position of trust; obtaining the pleasure of Almighty God; learning the position of submission; cleanser of moral vices such as: arrogance, avarice, greed, etc.

Keywords: Praise, Quran, Hadiths, Ashura Pilgrimage, Moral-Spiritual Health.

* Corresponding Author: hashem.andisheh@gmail.com

How to Cite: Andisheh, H., Abedi, A. (2023). The Place and Value and Effects of Moral-Spiritual Health of Hamad with a Quranic-Narrative Approach and Ashura Pilgrimage, *Journal of Seraje Monir*, 14(47), 27-53. DOI: 10.22054/ajsm.2023.62959.1735

Introduction

Noble Qur'anic teachings form the most central part of Islam. Researching Quranic concepts is not only a repetitive and pointless task, but it is also a window towards discovering the truths of the Quran and facilitating its understanding. Praise is mentioned in several verses, perhaps the most explicit of which is verse 44 of Surah Mubarakah Isra' *نُكَلِّمُهُمْ وَيَسْمَعُ لَهُمْ*, everyone sings His praises, and every creature sings His praises and glorifications, but you do not understand their glorifications; He is tolerant and forgiving). The word "Hamd" alone, without counting its derivatives, is used forty times in the Holy Quran, of which 26 times are dedicated to God.

The importance, necessity, and objectives of the research is that one of the teachings and truths that Islam and the Qur'an have called us to is the teaching of praise and glorification, which the Islamic society has neglected. Rather, it is one of the important educational principles of our religion, and for this reason, it has been addressed.

In this article, we answer several questions about this principle:

What is the position and value and effects of moral-spiritual health of Hamad with a Qur'anic-narrative approach and Ashura pilgrimage?

In response to them, it should be said: Because the most important foundation of religion is praise, and this divine state is one of the important human emotions, that has important effects on a person's morals, as well as political and social activities, and is the motivation of many behaviors. Like it or dislike it.

Research has been done on the background and history of the place and value of Hamad's moral-spiritual health with a Quranic-narrative approach and Ashura pilgrimage; however, comparative studies in this field and specifically regarding the educational method based on verses and traditions and the pilgrimage of Ashura, have been done less, and a few examples of them are briefly mentioned. The published works about Tabari can be divided into three categories:

The first category: Commentaries that the commentators mention the verses related to Hamad and interpret the verse with other verses and traditions surrounding the verse under that verse. Works such as: (Ali ibn Ibrahim al-Qami, Tafsir al-Qami; Tabarsi, Majma al-Bayan; Al-Faiz Al-Kashani, Al-Safi; The Wedding of Hawizi, Noor al-Saqaleen; Siyuti, Al-Dar al-Manthor; Alosi, Rooh al-Ma'ani; Tabataba'i, Al-Mizan; Makarem Shirazi, Tafsir al-Nash).

The second category: There are works that are usually books and documents that are narrative or non-narrative, in which verses and

hadiths related to praise are discussed in those books and isnads, and the verse in question is also discussed along with other verses. Works such as: (Al-Kalini, Kafi; Sadouq, Ayun Akhbar al-Reza; Mufid, Amali; Tusi, Amali; Al-Tabarsi, Al-Ihtjaj; Haramili, Al-Wasal al-Shia; Majlisi, Bihar al-Anwar).

The third category: articles; many articles have been written about Hamad, one can refer to an article entitled "Research on the educational method of Hamad in Islamic education" which examines the educational method based on Hamad in Islamic teachings, the results of which show that with nothing like God's praise cannot transform a person and make him walk towards perfection and reaching the position of closeness to God. Also, another article about "education and praise of God in a child" states that the teacher can put him on the path of perfection by providing the basis for the formation of love for God Almighty and God's parents in the child and God's praise.

Research Method

This research has used a mixed method with the help of written documents and computer systems and scientific software and descriptive and analytical data processing methods. The text used in this research is the Quran and hadiths of the innocents. Text interpretation and speech analysis are used to derive educational propositions from these texts. This method is described below.

In order to interpret the speech (of course, regarding the interpretation of the Qur'an, help is taken from the available valid interpretations), the following steps should be followed: 1. Understanding the text; 2. Understanding the main meaning of the text. For the first purpose, i.e. to understand the text, it is necessary to first examine the vocabulary of the text and then the text of the hadith from the Arab point of view, and to understand the main meaning of the text, the references that exist in the target text are examined. In this part, everything that helps to understand the text and is effective in understanding it is examined (Masoodi, 2012, pp. 76-73).

Results

The general praise and glorification of the creatures here should be a combination of the present tense language and in other words, a formative and legislative glorification, because many people and all the angels praise him from their understanding and intelligence, and all the particles of the creatures also use their present language. They discuss the greatness of the Creator. Although this type of praise and

glorification is different, the comprehensive meaning of the word, praise and glorification is common...

The value of moral-spiritual health of praise in the narrations is that the value of praise in God's words can be deduced from this when he said: The gift of my servant (Qul al-hamdulillah) has no fixed price for him. Of course, the infinite value of praise is considered for a servant when, according to Imam Khomeini (RA), the servant's belief and action are in accordance with what he said, not when the belief and action are neutral or even in the opposite direction of what he said.

The works of the moral and spiritual health of Hamad are:

sincerity;

the education of the position of trust;

Obtaining the pleasure of Almighty God;

Learning the position of submission;

It is the cleanser of moral vices such as: arrogance, avarice, greed, etc.

The manifestation of moral-spiritual health of praise can be seen in the pilgrimage of Ashura with praise in calamities and Imam Hussain (a.s.) as a model of praise and God's pleasure.

جایگاه و ارزش و آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد با رویکردی قرآنی - روایی و زیارت عاشورا

دانشجوی دکتری باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد مشهد، دانشگاه آزاد
اسلامی، مشهد، ایران

* هاشم اندیشه

دانشیار دانشگاه قم، قم، ایران

 احمد عابدی

چکیده

حمد الهی چیزی است که هر فرد مسلمان و مؤمنی به دنبال آن است و همواره در دنیا در تلاش و تکاپوست تا بدین مقصد و مقصود نائل شود. دین اسلام با برخورداری از منابع گران‌بهای «قرآن و سنت» برنامه تربیتی و اخلاقی همه‌جانبه‌ای به جهانیان در این زمینه عرضه می‌کند. یکی از ابعادی که دین مبین اسلام آن را به‌خوبی تبیین می‌کند و بر او تأکید می‌کند، «حمد» است. پژوهش حاضر بر موضوع جایگاه و ارزش و آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد با رویکردی قرآنی - روایی و زیارت عاشورا متمرکز است؛ به همین دلیل در این مقاله نخست معنای لغوی و اصطلاحی حمد و سلامت اخلاقی - معنوی مطرح می‌شود سپس به حمد در آیات و روایات و آثار آن در سلامت اخلاقی - معنوی پرداخته می‌شود و در انتها به حمد در زیارت عاشورا اشاره می‌کنیم. این تحقیق، از روش آمیزه‌ای و به کمک اسناد نوشتاری و سامانه‌های رایانه‌ای و نرم‌افزارهای علمی و روش داده‌پردازی توصیفی و تحلیلی بهره برده است. نتیجه این که از آن‌جهت که مهم‌ترین مبانی دین، حمد است و این حالت الهی، از عواطف مهم انسانی است که در اخلاق فرد و همچنین فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی و... آثار مهمی دارد و انگیزه بسیاری از رفتارهای پسندیده می‌باشد و دستاوردهای این تحقیق در زمینه آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد عبارت‌اند از: اخلاص؛ تحصیل مقام توکل؛ کسب رضای خداوند متعال؛ تحصیل مقام تسلیم؛ پاک‌کننده رذایل اخلاقی همانند: تکبر، بخل، طمع و حرص و... .

کلیدواژه‌ها: حمد، قرآن، روایات، زیارت عاشورا، سلامت اخلاقی - معنوی.

* نویسنده مسئول: hashem.andisheh@gmail.com

مقدمه

معارف والای قرآنی محوری‌ترین بخش دین اسلام را تشکیل می‌دهد. تحقیقات درباره مفاهیم قرآنی، نه تنها کاری تکراری و بیهوده نیست، بلکه دریچه‌ای به سوی کشف حقایق قرآن و تسهیل فهم آن است. به حمد در آیات متعددی اشاره شده است که شاید صریح‌ترین آن‌ها، آیه ۴۴ سوره مبارکه اِسراء (تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّعْيُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا؛ آسمان‌های هفت‌گانه و زمین و کسانی که در آن‌ها هستند، همه تسبیح او می‌گویند؛ و هر موجودی، تسبیح و حمد او می‌گوید؛ ولی شما تسبیح آن‌ها را نمی‌فهمید؛ او بردبار و آمرزنده است.) باشد که با صراحت حمد و تسبیح را به همه عالم نسبت می‌دهد. واژه حمد به تنهایی و بدون احتساب مشتقات آن، چهل بار در قرآن کریم به کار رفته است که ۲۶ بار آن به خداوند اختصاص دارد.

اهمیت و ضرورت و اهداف تحقیق این است که یکی از تعالیم و حقایق که اسلام و قرآن ما را به آن فرا خوانده است آموزه حمد و تسبیح است که جامعه اسلامی از آن غافل مانده‌اند. بلکه از اصل‌های مهم تربیتی دین ما است و به این دلیل به آن پرداخته شده است.

ما در این مقاله، در پاسخ، به سؤالی چند، پیرامون این اصل می‌پردازیم:
جایگاه و ارزش و آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد با رویکردی قرآنی - روایی و زیارت عاشورا چیست؟

که در پاسخ به آن‌ها باید گفت: از آن جهت که مهم‌ترین مبانی دین، حمد است و این حالت الهی، از عواطف مهم انسانی است که در اخلاق فرد و همچنین فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی و... آثار مهمی دارد و انگیزه بسیاری از رفتارهای پسندیده یا ناپسند است.

در زمینه پیشینه و تاریخچه جایگاه و ارزش و آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد با رویکردی قرآنی - روایی و زیارت عاشورا، تحقیقاتی صورت گرفته است؛ اما مطالعات تطبیقی در این زمینه و به‌صورت خاص در مورد روش تربیتی مبتنی بر آیات و روایات و زیارت عاشورا، کمتر انجام شده است که به چند نمونه از آن‌ها اشاره کوتاهی می‌شود.

آثار پدید آمده درباره تبری را می توان به سه دسته تقسیم نمود:

دسته نخست: تفاسیری که مفسران، آیات مربوط به حمد را ذکر نموده و با آیات دیگر و روایات پیرامون آیه، در ذیل آن آیه، به تفسیر آیه می پردازند. آثاری مانند: (علی بن ابراهیم القمی، تفسیر القمی؛ طبرسی، مجمع البیان؛ الفیض الکاشانی، الصافی؛ عروسی حویزی، نورالثقلین؛ سیوطی، الدر المنثور؛ آلوسی، روح المعانی؛ طباطبایی، المیزان؛ مکارم شیرازی، تفسیر نمونه) از این دسته اند.

دسته دوم: آثاری هستند که معمولاً کتب و اسناد روایی و یا غیر روایی هستند که آیات و روایات مربوط به حمد هم در آن کتب و اسناد، مورد بررسی قرار داده شده که آیه مورد نظر نیز در کنار سایر آیات، مورد بحث قرار گرفته است. آثاری همچون: (الکلینی، الکافی؛ صدوق، عیون اخبار الرضا؛ مفید، الأمالی؛ طوسی، الأمالی؛ الطبرسی، الإحتجاج؛ حر عاملی، وسائل الشیعه؛ مجلسی، بحار الأنوار).

دسته سوم: مقالات است؛ درباره حمد، مقالات متعددی نگارش یافته است که می توان به مقاله ای با عنوان «پژوهشی پیرامون روش تربیتی حمد در تعلیم و تربیت اسلامی» به بررسی روش تربیتی مبتنی بر حمد در آموزه های اسلامی پرداخته شده است که نتایج حاصل از آن بیان می دارد که با هیچ چیز مانند حمد الهی نمی توان آدمی را متحول ساخت و او را به سوی کمال و رسیدن به مقام قرب الهی سیر داد. همچنین مقاله دیگری در خصوص «تربیت و حمد الهی در کودک» نیز بیان می دارد که مربی می تواند با فراهم آوردن زمینه شکل گیری محبت حق تعالی و اولیای الهی در کودک و حمد الهی، او را در مسیر کمال قرار دهد.

روش پژوهش

این تحقیق، از روش آمیزه ای و به کمک اسناد نوشتاری و سامانه های رایانه ای و نرم افزارهای علمی و روش داده پردازی توصیفی و تحلیلی بهره برده است. متن مورد استفاده در این پژوهش، قرآن و احادیث معصومان است. برای استنباط گزاره های تربیتی از این متون، از تفسیر متن و تحلیل گفتار استفاده می شود. در ذیل به شرح این روش

پرداخته می‌شود.

به منظور تفسیر گفتار (البته در مورد تفسیر قرآن از تفاسیر معتبر موجود کمک گرفته می‌شود)، باید مراحل این گونه پیموده شود: ۱. دست یافتن به فهم متن؛ ۲. دریافت مقصود اصلی متن. برای منظور اول، یعنی دست یافتن به فهم متن نیاز است که نخست مفردات متن و سپس متن حدیث از نظر اعراب به طور دقیق بررسی شود و برای دریافت مقصود اصلی متن، قرینه‌هایی که در مورد متن مورد نظر وجود دارد، واکاوی می‌شود. در این قسمت هر آنچه به فهم متن کمک می‌کند و در فهم آن مؤثر است، بررسی می‌شود (مسعودی، ۱۳۹۲، صص ۷۶-۷۳).

واژه شناسی

۱- حمد در لغت

راغب در مفردات آورده است: (حمد خدا به معنی ثناگویی اوست در مقابل فضیلت) (راغب اصفهانی، حسین، مفردات، ص ۱۳۱ و فیروزآبادی، محمد، قاموس المحيط، ص ۵۲۱ و ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۳، ص ۱۵۵).
حمد به معنای شکر است. (حمدت الیک الله): خداوند را به همراه تو سپاس و شکر می‌کنم (الحمد لله) و (حمد) ضد ذمّ است و (محمود) صفت مصدری حمد است و (حامد) اسم فاعل حمد است و (حمّاد) به معنای بسیار ستایش کننده است و کس که پیایی خدا را ستایش می‌کند و (محمّد) به معنای کس که خصال و اخلاقیات مورد ستایش بسیاری داشته است که می‌توان آن را (حَمَدًا) و (حامدًا) و (محمّدًا) و (محمودًا) و (حمیدًا) به آن گفت (معلوف، لویس، المنجد، دیبا، تهران، ۱۳۶۲ ش، ج ۱، ص ۱۵۳-۱۵۲ و فیروزآبادی، محمد، قاموس المحيط، ص ۵۲۱ و ابن منظور، محمّد بن مکرم، لسان العرب، ج ۳، ص ۱۵۵).

ثعلبی می‌گوید: «حمد شامل شکر با دست یا غیر دست است و فرقی بین حمد و شکر نیست.» و «اخفش می‌گوید: شکر برای خداست و حمد برای ثنای خدا است و شکر برای همه نعمت‌ها است و حمد اعم از شکر است» (ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج

۳، ص ۱۵۵ و فیروزآبادی، محمد، قاموس المحيط، ص ۵۲۲).

۲- حمد در اصطلاح

در تفسیر نمونه آمده:

«حمد هم در برابر افعال نیک و صفات جمیل آورده می‌شود و هم در برابر نعمت‌ها و گاهی در برابر افعال نیک آمده است (طباطبایی، محمدحسین، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۱۳)».

در «ریاض السالکین» در معنای اصطلاحی (حمد) آمده است که:

«کاری که حاکی از تعظیم و بزرگداشت نعمت دهنده است، در مقابل نعمت، چه توسط زبان یا قلب یا عمل با اعضاء و جوارح» (حسینی، سیدعلی خان، ریاض السالکین، ج ۲، ص ۲۳۸).

برای این قسم از معنای حمد که در مقابل نعمت صورت می‌گیرد، لازم است که متنعم اداء حق کرده و وظیفه‌اش را به نسبت به منعم به انجام رساند. بنابراین براساس معنای اصطلاحی حمد، - از سوی بنده - می‌توان گفت: حمد بر سه وجه است.

۱) حمد قولی: ثنای لسانی است به آنچه حق سبحانه و تعالی بر زبان انبیاء، خود را مَحْمَدَت فرمود.

۲) حمد فعلی: انجام اعمالی بدنی است از طاعات و عبادات و خیرات و مَبْرَات از برای ابتغاء وجه احد قدیم.

۳) حمد حالی: که به حسب قلب و روح است، عبارت است از اَتْصَاف به کمالات علمیه و عملیه و تَخَلُّق به اخلاق الهیه» (انصاریان، حسین، دیار عاشقان، پیام آزادی، تهران، ۱۳۷۵ ش، ج ۱، ص ۱۰۱).

امام سجاد (ع) در دعای پنجاه و یک صحیفه سجادیه، در این زمینه بیان می‌کنند که: «تَحْمَدُكَ نَفْسِي وَ لِسَانِي وَعَقْلِي حَمْدًا يَبْلُغُ الْوَفَاءَ» (صحیفه سجادیه، ترجمه: فیض الاسلام، ص ۳۸۴): (جسم و تن من (از راه عقل) و زبانم (از راه ستایش) و عقلم (از راه

اعتقاد) تو را سپاس گزارند، سپاسی که تمام و کامل باشد.)
وقتی صحبت از حمد به میان می‌آید، منظور حمدی است که مرکب از هر سه قسم است.
یافته‌ها

۳- حقیقت حمد

معنای رایج (حمد) در بین عموم مردم، همان حمد کردنی است که به زبان اختصاص دارد اما صدر المتألهین در تفسیر سوره حمد بیان می‌کند که:
«این تعریف از حمد در بین مردم، محبوب از [ملکوت] است ولی در نظر اهل مکاشفه حمد، نوعی از کلام است و وقوع کلام مختص به زبان نیست (صدرالدین، محمد بن ابراهیم، تفسیر القرآن الکریم، انتشارات بیدار، تهران، ۱۳۶۶ ش، ج ۱، ص ۷۳).»
امام خمینی در خرده‌گیری بر صدر المتألهین و نظری غیر از نظر وی دارد:
«هرکس حقیقت اصالت وجود و اشتراک معنوی آن را با ذوق عرفانی ادراک کند می‌تواند ذوقاً یا علماً تصدیق کند حیات ساریه در همه موجودات را با شئون حیاتی، از قبیل علم و اراده و تکلم و غیر آن و اگر به ریاضات معنوی، دارای مقام مشاهده و عیان شد، آنگاه غلغله‌ای تسبیح و تقدیس موجودات را عیاناً مشاهده می‌کند» (خمینی، روح‌الله، چهل حدیث، ص ۶۵۴).

بعضی از مفسران احتمال سوّمی هم داده‌اند که:

«حمد و تسبیح عمومی موجودات در اینجا ترکیبی از زبان حال و قال و به تعبیر دیگر تسبیح تکوینی و تشریحی باشد، چراکه بسیاری از انسان‌ها و همه‌ی فرشتگان از روی درک و شعور، حمد و ثنای او می‌گویند و همگی ذرات موجودات نیز با زبان حالشان از عظمت و بزرگی خالق بحث می‌کنند. گرچه این نوع حمد و تسبیح با هم متفاوت است، ولی قدر جامع یعنی مفهوم وسیع کلمه، حمد و تسبیح مشترک می‌باشد» (مکارم شیرازی و دیگران، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۱۲۸).

آنچه در این میان قابل‌ذکر است این است که: «تسبیح عمومی موجودات چیزی

جایگاه و ارزش و آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد با رویکردی ...؛ اندیشه و عابدی | ۳۷

نیست که با چشم دیده شود، بلکه به هر معنی که باشد، با قلب و عقل درک می‌گردد»
(همان، ج ۱۴، ص ۴۹۶).

با بررسی هر یک از این نظرات سه‌گانه، درمی‌یابیم که هر یک بر ادعای خود دلیلی اقامه کرده‌اند، اما از آنجا که نظر دوم و سوم اکثریت را تشکیل می‌دهند و در بیان خود اشتراک نظر دارند که موجودات با زبان حال، حمد الهی می‌کنند (یعنی نشئه‌ی وجودی هر یک حمد و ثناء است بر فعل خدا در ایجاد آن‌ها) و از طرفی با اندکی تأمل و تفکر در موجودات، این نوع حمد را می‌توان در تمام عالم ساری و جاری دید، به نظر قابل قبول‌تر است. پس انتظار می‌رود انسان هم به‌عنوان گل سر سبد خلقت، همراه با همه موجودات با عمل خود در تمام شئون، نمایانگر جلوه‌ای از فعل جمیل حق در خلق انسان باشد.

۴- ارکان حمد

ارکان حمد از دید صاحب مصباح الشریعة:

(ارکان حمد چهار است: حامد، محمود، محمود علیه و محمود له:

۱- حامد: کسی است که حمد می‌کند؛

۲- محمود: کسی است که او را حمد می‌کنند؛

۳- محمود علیه: صفات کمالیه محمود است که او را به سبب آن صفات حمد می‌کند.

۴- محمود له: صفاتی است که محمود را به آن صفات ستایش می‌کنند (گیلانی، عبدالرزاق، شرح مصباح الشریعة و مفتاح الحقیقة، انتشارات پیام حق، تهران، ۱۳۷۷ ش، ص ۴).

و از آنجا که مبدأ همه زیبایی‌ها و نیکی‌ها ذات اقدس خداست، همه‌ی ستایش‌ها درنهایت به او برمی‌گردد. چنانچه مفسرین برای «اثبات اختصاص حمد به خدا» نظراتی داده‌اند که به آن اشاره می‌کنیم:

۵- اختصاص «حمد» به خداوند

در ابتدای بحث بیان شد که استعمال واژه‌ی حمد در قرآن کریم فقط برای خداوند صورت گرفته است، بنابراین گفته شده که: «این لفظ در غیر خدا استعمال نمی‌شود» (بلاغی، سید عبدالحجت، حجة التفاسیر و بلاغ الاکسیر، حکمت، تهران، ۱۳۴۵ ش، ج ۱، ص ۱۸)؛ و باز می‌گویند: «ستایش خاص خداست (همان) ذاتی که مستجمع جمیع صفات کمال است (که عیب و نقص در ساحت کبریایی او وجود ندارد) ستایش غیرچنین ذاتی روانیست، زیرا غیر اودارای عیب و نقص است و معیوب و ناقص، قابل ستایش نیست» (همان، ص ۱۰).

امام خمینی (ره) در تفسیر حمد فرموده‌اند:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ» یعنی جمیع انواع ستایش‌ها مختص به ذات الوهیت است ... چون حمد در مقابل نعمت و انعام و احسان و منعمی جز حقّ در دار تحقّق نیست (پس) جمیع محامد مختص اوست ... (امام خمینی (ره)، روح‌الله، آداب الصلاة، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۷۸ ش، ص ۲۵۱).

در تفسیر تبیان هم آمده که:

«حمد توصیف و تعریف به نیکویی برای تعظیم و بزرگداشت است ... فقط او مستحق حمد است بر احسان و انعامش، چون احسان خدا با احسان احدی از مخلوقات او مقایسه و موازنه نمی‌شود؛ بنابراین هیچ‌کس از آفریده‌های او مستحق ستایش مانند آنچه خدای سبحان استحقاق دارد، ندارد» (طوسی، ابوجعفر، تفسیر تبیان، ج ۸، ص ۳۷۳).

جمع‌بندی: با استناد به نظرات عنوان شده‌ی فوق می‌توان گفت: تنها حمد به خدای سبحان اختصاص دارد؛ و «اگر هر کس در هر جا با هر زبانی، هرگونه ستایشی از هر کمالی و زیبایی دارد، در حقیقت، حمدِ سرچشمه‌ی آن را می‌کند.» (قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۱، ص ۱۹).

۶- سلامت اخلاقی - معنوی

بیماری و سلامت اخلاقی - معنوی در قرآن و حدیث غالباً به «قلب» که شأنی از شئون

جایگاه و ارزش و آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد با رویکردی ...؛ اندیشه و عابدی | ۳۹

روح و نفس است، نسبت داده می‌شود که در فارسی از آن به دل تعبیر می‌شود (محمدی، ۱۳۷۰).

سلامت اخلاقی - معنوی در اصطلاح چنین تعریف شده:

سلامت اخلاقی - معنوی حالتی از روح است که در آن فرد توانایی‌هایش را بازمی‌شناسد و قادر است با استرس‌های عادی و معمول زندگی، سازگاری داشته و از نظر شغلی مفید و سازنده باشد (همان).

۷- ارزش سلامت اخلاقی - معنوی حمد در روایات

در ارتباط با اهمیت و ارزش سلامت اخلاقی - معنوی حمد، کافی است که چند سخن که در روایات آمده، اشاره کنیم:

از رسول خدا (ص) نقل شده که فرمود:

«إِنَّهُ قَالَ: إِذَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى عَبْدِهِ نِعْمَةً، فَيَقُولُ الْعَبْدُ الْحَمْدُ لِلَّهِ، فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: أَنْظِرُوا إِلَى عَبْدِي أُعْطِيَتْهُ مَا لَا قَدْرَ لَهُ، فَأَعْطَانِي مَا لَا قِيَمَةَ لَهُ» «به هنگامی که خداوند نعمتی را به بنده‌اش عنایت کند و او در برابر نعمت بگوید: الحمد لله، خداوند می‌گوید: بنده‌ام را بنگرید، من به او شیء کم ارزشی دادم ولی او در برابرش آنچه که برایش قیمت معین نیست به من هدیه کرد.» (فخررازی، محمد، مفاتیح الغیب، ج ۱، ص ۲۲۳).

استنباط ارزش حمد در گفتار خداوند از اینجا حاصل می‌شود که فرمود: هدیه‌ی بنده‌ی من (قول الحمد لله) قیمتی برایش معین نیست. البته ارزش بی‌نهایت حمد، زمانی برای بنده محسوب می‌شود که به گفته‌ی امام خمینی (ره)، اعتقاد و عمل بنده مطابق با گفته‌اش باشد، نه اینکه اعتقاد و عمل خنثی‌کننده و یا حتی در جهت عکس گفته او باشد.

در بحار الانوار از پیامبر (ص) روایت شده که فرمود:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ نِصْفُ الْمِيزَانِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ يَمْلَأُهُ» (مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۲۰۹) لا اله الا الله، نیمی از میزان عمل را کفایت می‌کند و الحمد لله آن را پر می‌کند.»

این روایت به خوبی پیوند «حمد و توحید» را نشان می‌دهد، به طوری که (الْحَمْدُ لِلَّهِ)

هم سنگ توحید و مبین آن می‌باشد.

لازم به ذکر است که زمانی «حمد» منشأ اثر می‌گردد که هم دائمی باشد و هم حقیقی.

حمد بعنوان کلید یاد حق و عامل ارتباط بنده با خدا:

امام علی (ع) می‌فرماید: «ستایش خداوندی را سزااست که حمد را کلید یاد خویش و سبب فزونی فضل و رحمت خود و راهنمای نعمت‌ها و عظمتش قرار داده است.» (سید رضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه، خطبه ۱۵۷، ص ۲۹۲).

۸- حمد در دنیا و آخرت و همه حال:

خداوند متعال در سوره سبأ آیه اول می‌فرماید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ»: (ستایش و سپاس مخصوص خداست که هر آنچه در آسمانها و زمین است هم ملک اوست و در عالم آخرت نیز شکر و سپاس مخصوص خداست و او به نظم آفرینش حکیم و به همه امور عالم آگاه هست).
از آیه فوق مشخص می‌شود که حمد خدا در دنیا و آخرت صورت می‌گیرد. بعضی مفسرین نیز گفته‌اند: «اگرچه سرای آخرت دار تکلیف نیست اما بندگان خدا عاشقانه در آنجا او را می‌ستایند و حمد می‌کنند و از حمد و ستایش او لذت می‌برند.» (مکارم شیرازی و دیگران، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۸، ص ۷).

۹- برترین مرتبه‌ی «حمد»

برای مشخص نمودن این موضوع، لازم به یادآوری است که خداوند تنها حامد حقیق ذات خود است و این اجل مراتب حمد است.
این حمد خداوند نسبت به ذات خود سه گونه است، حمد قولی، حمد فعلی، حمد حالی.

(۱) حمد او ذات خود را در مقام جمعی الهی از روی قول، تعریفات اوست نفس خود را به صفات کمالیه که کتب منزله و صحف منشوره او به آن ناطق است.

جایگاه و ارزش و آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد با رویکردی ...؛ اندیشه و عابدی | ۴۱

۲) از روی فعل اظهار کمالات جمالیه و جلالیه است از غیب به شهادت و از باطن به ظاهر، مثلاً: موجود حضرت ختمی مرتبت که دارای مقام جمعی الهی است و آنچه خوبان دارند او تنها دارد. حمد فعلی است. مر خود را.

۳) اما حمد از روی حال، عبارت از تجلیات اوست هم در ذات خویش به فیض اقدس اولی و ظهور نور ازلی»

«ظاهرترین مرتبه حمد، مرتبه افعال الهی و نیز اسماء فعلی خداوند است، که متعلق آن اسماء، مرتبه فعل است» (جوادی آملی، عبدالله، تسنیم، ج ۱، ص ۳۳۵).

نزدیک به همین معناست. گفتار صدرالمتألهین که می فرماید:

«اجل مراتب حمد و اعظم آن، مرتبه ختمیه محمدیه است که قائم به وجود خاتم (ص) است. از حیث وصول او به مقام محمود که در گفتار خداوند وعده داده شده: «عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا» (اسراء، آیه ۷۹): «امید است پروردگارت تو را به مقامی در خور ستایش برانگیزد!»

پس ذات مقدس او اقصی مراتب حمد است که خدا خودش را به آن حمد کرده است.» (صدرالدین، محمد بن ابراهیم، تفسیرالقرآن الکریم، ج ۱، ص ۷۴).

ذات اقدس اله که در مورد پیامبر اکرم (ص) می فرماید:

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ» (احزاب، آیه ۲۱): (قطعاً برای شما (اقتدا به) رسول خدا سرمشقی نیکوست).

رسول اکرم را به عنوان الگویی نیک برای مردم در همه زمینه‌ها، از جمله علم و معرفت، معرفی می کند تا امت آن حضرت، به او تأسی کنند و عالم و عارف شوند.

البته خدای سبحان در بسیاری از آیات قرآن کریم ضمن اشاره به نعمت‌های بیشمار جهان آفرینش، از انسان می خواهد که به مشاهده آن‌ها بپردازد و به دنبال منعم آن نعمت‌ها باشد. مشاهده‌ی آثار و به کارگیری قدرت تَفْکُر و تَعَقُّل در آن، راهی است که می تواند مراتبی از معرفت را در انسان ایجاد کند و شکر را به دنبال داشته باشد.

۱۰- آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد

در این قسمت به آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد پرداخته می‌شود:

۱۰-۱- اخلاص

یکی از آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد اخلاص است. خداوند متعال در آیه ۸۳ و ۸۲ سوره ص می‌فرماید:

«قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغَوِّيَهُمْ أَجْمَعِينَ ۸۲ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ۸۳»: (به عزت و جلال

تو قسم که خلق را تمام گمراه خواهم نمود ۸۲ مگر خالصان از بندگانت را ۸۳)

بنابراین اثر رسیدن به مقام حمد حقیقی امنیت از اغوای شیطان و تسلط اوست پس حمد حقیقی صورت نمی‌گیرد مگر با اخلاص، پس اخلاص، بنده را قادر می‌سازد که موفق به حمد الهی گشته و به نوبه خود منشأ تحصیل آثاری می‌گردد که باعث تقرب به خدای سبحان و دوری از شیطان رجیم می‌شود.

۱۰-۲- تحصیل مقام توکل

از آثار سلامت اخلاقی - معنوی تحصیل مقام توکل است. خداوند متعال در سوره آل عمران آیه ۱۷۳ می‌فرماید:

«... وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ»: (...، گفتند: خدا ما را کافی است و او نیکو یابوری

است).

علامه طباطبایی پیرامون این آیه می‌فرماید: توکل یعنی بر اساس ایمان، بدون اسباب خارجی و جاری در سنت الهی به خداوند بسنده کردن (طباطبایی، محمد حسین، المیزان، ج ۴، ص ۱۱۵).

۱۰-۳- کسب رضای خداوند متعال

یکی دیگر از آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد کسب رضای خداوند متعال است. در آیات ۲۷-۳۰ سوره فجر خداوند می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۲۷ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ۲۸ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ۲۹

جایگاه و ارزش و آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد با رویکردی ...؛ اندیشه و عابدی | ۴۳

وَأَدْخُلِي جَنَّتِي ۳۰» (ای نفس قدسی مطمئن و دل آرام ۲۷ امروز به حضور پروردگارت باز آی که تو خشنود و او راضی از توست ۲۸ باز آی و در صف بندگان خاص من در آی ۲۹ و با خشنودی در بهشت من داخل شو ۳۰)

علامه طباطبایی در تفسیر این آیات می گوید:

«آرامش نفس در نزد پروردگار لازمه اش رضایت به قضا و قدر تکوینی، یا حکم شرعی است که پیشامدی وی را ناخشنود نمی سازد و بلا آن را خوار نمی سازد، اگر بنده ای از پروردگارش راضی باشد، پروردگار هم از او راضی است چون تنها، خروج بنده از دایره بندگی او را ناراضی می کند و هرگاه بنده راه بندگی را ببیماید راضی و خشنود می گردد» (همان، ج ۲۰، ص ۶۶۷).

و در آیه ۱۰۰ سوره توبه خداوند متعال می فرماید:

«وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ»: (آنان که در صدر اسلام سبقت به ایمان گرفتند از مهاجر و انصار و آنان که به طاعت خدا پیروی آنان کردند از سایر امت خدا از آنها خشنود است و خدا بر همه آنها بهشتی که از زیر درختانش نهرها جاری است مهیا ساخته که در آن بهشت تا ابد متنعم باشند و این به حقیقت سعادت بزرگ است.)

علامه طباطبایی در ذیل تفسیر این آیه می گوید:

«رضایت بنده از قضا و قدر آن است که هر چه را که خداوند اراده می کند او هم

اراده کند و هر چه که خداوند نمی پسندد او هم نپسندد» (همان، ج ۹، ص ۵۲۰).

۱۰-۴- تحصیل مقام تسلیم

یکی از آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد کسب تحصیل مقام تسلیم است. روایتی با سندی از سفیان بن عیینه در کافی آمده که گفت: از امام صادق (ع) در مورد قول خداوند متعال که می فرماید: «إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ» (شعرا، آیه ۸۹): (و تنها آن کس سود برد که با دل با اخلاص، پاک از شرک و ریا به درگاه خدا آید.) پرسیدم، ایشان فرمود: «قلب سلیم، عبارت از آن قلبی است که در آن غیر خدا نباشد و از شک و شرک، خالص باشد و

اعراض از دنیا برای آن است که قلوب از دنیا فارغ شوند و مهبای آخرت شوند» (نراقی، ملامحمد مهدی، علم اخلاق اسلامی، مترجم: سید جلال الدین مجتوبی، انتشارات حکمت، تهران، ۱۳۷۷ ش، ج ۳، ص ۲۶۹).

۱۰-۵- پاک‌کننده رذایل اخلاقی

یکی از آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد پاک‌کننده رذایل اخلاقی است که ما نمونه‌هایی از آن را اینجا بیان می‌کنیم:

۱۰-۵-۱- تکبر

پس حمد خدا بیانگر معرفت انسان به این امر است که تکبر مخصوص خدای متعال است که باعث می‌گردد تواضع در بنده ایجاد شود.

خداوند در سوره فرقان آیه یک چنین می‌فرماید:

«تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا»: (بزرگوار است، پاک خداوندی

که قرآن را بر بنده خاص خود نازل فرمود تا اهل عالم را متذکر و خدا ترس گرداند).

۱۰-۵-۲- بخل

حمد الهی موجب می‌شود که خداوند هر آنچه به بنده‌اش عطا کرده است را آشکار نماید و مانند کفار آن را پنهان ننماید در این باره خداوند متعال چنین می‌فرماید: «الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا» (نساء، آیه ۳۷): (آن گروه که بخل می‌ورزند و مردم را به بخل وادار می‌کنند و آنچه را خدا از فضل خود به آن‌ها از آیات و احکام آسمانی بخشیده کتمان می‌کنند و خدا بر کافران عذابی خوار کننده مهیا داشته است).

۱۰-۵-۳- طمع و حرص

فردی که حمد الهی داشته باشد به حرص که از کارهای بیهوده است مشغول نمی‌شود و به امور جزئی و ناچیز دنیا سرگرم نمی‌شود و به اهداف والا می‌اندیشد.

مانند آیه یک سوره تکوین می‌فرماید: «الْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ»: (فزون طلبی و تفاخر شما را

جایگاه و ارزش و آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد با رویکردی ...؛ اندیشه و عابدی | ۴۵

سرگرم کرده است.) آقای قرائتی در تفسیر این آیه می گوید: «که فزون طلبی و طمع عامل غفلت از خدا و حساب قیامت است» (قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۱۲، ص ۵۸۱).

۱۰-۵-۴- حسد

فردی که حمد الهی داشته باشد به جای حسد، غبطه می خورد، حسادت نشانه کم ظرفیتی و تنگ نظری است و ضعف ایمان نه تقوایبشگی، اولین قتل در زمین به خاطر حسادت میان فرزندان آدم بود و اولین گناه که در آسمان واقع شد، حسادت ابلیس به آدم بود (همان، ص ۶۴۷).

پس خداوند در قرآن در آیه ۵ سوره فلق می فرماید: «وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ»: (و از شرّ هر حسودی هنگامی که حسد می ورزد!).

و در روایت آمده است که: (حسادت ایمان را می خورد آن گونه که آتش هیزم را) (کلینی، ابوجعفر، کافی، ج ۲، ص ۳۰۶).

پس از مباحث فوق نتیجه می گیریم:

طبق آیه ۴ سوره قلم که خداوند متعال در آن می فرماید: «وَأِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ»: (و در حقیقت تو بر نیکو خلقی عظیم آراسته ای).

صاحب مجمع البیان به نقل از جبائی «خُلُقٍ عَظِيمٍ» را شامل موارد زیر می داند: (صبر بر حق، بخشش وسیع، تدبیر بر امور بر مقتضای عقل به صالح و مدارا، تحمل تجاوز، مکاره گذشت، کوشش در یاری مؤمنین، ترک حسد و حرص و امثال این معنای مذموم) (طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، ج ۲۵، ص ۲۱۲).

پس توجه به حمد الهی آثار فوق را در بنده خداوند به جای می گذارد.

۱۱- جلوه سلامت اخلاقی - معنوی حمد در زیارت عاشورا

در فرازهای آغازین زیارت عاشورا، چنین زمزمه می کنیم که: «ای اباعبدالله همانا مصیبت تو مصیبتی بزرگ است، اندوهی است که بر ما شیعیان و تمام اهل اسلام سخت و گران و ناگوار می باشد و تحمل آن بر ساکنان آسمان و زمین بسیار سخت و دشوار است ...» و پس از آن دشمنانش را لعن می کنیم و بر دوستانش درود می فرستیم و از خداوند

می‌خواهیم، آنگاه که امام زمان (عج) ظهور می‌کنند ما را از یاران آن حضرت قرار دهد تا حقی را که یزیدیان در طول تاریخ ضایع کرده‌اند را بازستانیم و آنان را به سزای اعمالشان برسانیم.

درواقع در سراسر ایران این زیارت از مصیبت و غم بزرگی سخن می‌رانیم که بر کرده ساکنان آسمان و زمین سنگینی نموده است و چون چنین غم و اندوهی که خود نشان‌دهنده بیداری و به فکر فرورفتن اینان است و این خود گویای تحقق هدف و غایتی است که امام حسین علیه‌السلام بدان سبب راهی کربلا شدند. خدا را حمد می‌گوییم و او را سپاس می‌گذاریم در چنین مصیبت بزرگی که مردمان خواب‌زده را بیدار کرد و رسالت امام (ع) را به سرانجام رساند.

خدای را شکر می‌گوییم در این حادثه عظیم، همه این هدایت‌گری‌ها و بیدارکردن‌ها همه از اوست و همه لطف اوست؛ و ما نیز چون امام و یارانش راضی به رضای اویم و تسلیم فرمان او و او در هر حال شکر و سپاسگزاری می‌کنیم؛ و هم چون شاکرین که در هر حال خدا را می‌ستایند - چه در حال خوشی و چه در ناخوشی، چه بیماری و چه سلامتی - خدا را سپاسگزاریم و هم چون آنانی هستیم که چون مصیبتی به سراغشان می‌آید می‌گویند: خداوندا تو را سپاس گذاریم و راضی به رضای تو هستیم چرا که ما از تویم و به سوی تو نیز باز می‌گردیم و از خداوند طلب می‌کنیم تا این حال و غم و نفرتی که از ظالمان بر ما وارد شده است حفظ گرداند تا مبادا به خاطر مال دنیا چشمانمان بر حقیقت بسته گردد و بر مظلومی ظلم روا داریم و چونان گذشته و حال گردیم؛ و او را بر این مصیبت زدگی و احساس غم و اندوه خود شاکریم که دل‌های ما را چون سنگ قرار نداد تا با بی‌تفاوتی از کنار مظلومی عبور کنیم و ظلم ظالم در ما هیچ لرزش ایجاد نکند، مظلومی که در آن روزگاران درواقع همان دین محمد (ص) بود، مظلومی که هم چنان مظلوم است اگر این مصیبت قرارش دهند و پس از آن با یورش وحشیانه نابودش سازند؛ اما این حادثه و مصیبت بزرگ که زمین و آسمان را لرزاند، جنایتی که شیطانیان به خاطر حماقتشان بدان دست زند تا ابد در گوش زمان به صدا در خواهد آمد و کسی یارای خاموش کردنش را ندارد» (مصدقیان، حسینعلی، شرحی بر زیارت عاشورا، ص ۱۵۶).

۱۱-۱. حمد در مصیبت‌ها

«اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ حَمْدَ الشَّاكِرِينَ لَكَ عَلَى مُصَابِهِمْ» (خدایا، سپاس تو را، آنچنان که شاکران مصیبت دیده، تو را سپاس می‌گویند).

حمدی که اولیای الهی در مصیبت‌ها می‌گویند، در دسترس ما نیست. از این روی، در اینجا می‌گوییم: خدایا، همان حمد و سپاسی که شکر گزاران بر تو می‌گویند، از جانب ما بر تو باد.

این شکر نه بر بلایی است که بر آنان وارد شده بلکه بر تحقق یافتن هدفی است که آنان بدان سبب حرکت و قیام کردند و نیز بر زنده ماندن راهشان، یادشان و آرمانشان است؛ راهی که آن‌گاه ادامه می‌یابد که این مصیبت هم چنان بر دل‌ها سنگینی کند و به دست فراموشی سپرده نشود. این سپاسگذاری در واقع در مصیبت آنهاست نه بر مصیبت زدگی‌شان، مصیبتی که زنگار را از دل‌ها شسته و می‌شوید و انسان‌های خفته را بیدار می‌نماید (همان، ص ۱۵۷ و ۱۵۶).

۱۱-۲. امام حسین (ع) الگوی حمد و رضای الهی

حمد و رضا به قضای الهی، بلندترین مقامات است و هیچ مقامی، بالاتر از آن نیست. زیرا رضا، ثمرهٔ محبت است و هر چه محبت آدمی به پروردگارش بیشتر باشد، رضایتمندتر است. وقتی انسان، اختیار خود را به دست حضرت حق داد، رنج دو جهان را هم بکشد، باک ندارد، اما اگر اختیارش به دست خدایش نبود، تحمل ذره‌ای بلا را نیز نخواهد داشت. هنگامی که انسان، به تلخی قضا نیز شادمان باشد، به مقام رضا دست یافته و در حدّ اعلای محبت، قرار گرفته است (همان، ص ۱۵۷) که یکی از مصادیق حمد و رضا را می‌توان در رفتار سرور و سالار شهیدان در کربلا مشاهده کرد.

نتیجه‌گیری

حمد و تسبیح عمومی موجودات در اینجا ترکیبی از زبان حال و قال و به تعبیر دیگر تسبیح تکوینی و تشریحی باشد، چرا که بسیاری از انسان‌ها و همه‌ی فرشتگان از روی درک و شعور، حمد و ثنای او می‌گویند و همگی ذرات موجودات نیز با زبان حالشان از عظمت و

بزرگی خالق بحث می‌کنند. گرچه این نوع حمد و تسبیح با هم متفاوت است، ولی قدر جامع یعنی مفهوم وسیع کلمه، حمد و تسبیح مشترک می‌باشد...

ارزش سلامت اخلاقی - معنوی حمد در روایات در این است که استنباط ارزش حمد در گفتار خداوند از اینجا حاصل می‌شود که فرمود: هدیه‌ی بنده‌ی من (قول الحمد لله) قیمتی برایش معین نیست. البته ارزش بی‌نهایت حمد، زمانی برای بنده محسوب می‌شود که به گفته‌ی امام خمینی (ره)، اعتقاد و عمل بنده مطابق با گفته‌اش باشد، نه اینکه اعتقاد و عمل خنثی کننده و یا حتی در جهت عکس گفته او باشد.

آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد عبارت‌اند از:

اخلاص؛

تحصیل مقام توکل؛

کسب رضای خداوند متعال؛

تحصیل مقام تسلیم؛

پاک‌کننده رذایل اخلاقی همانند: تکبر، بخل، طمع و حرص و... است.

جلوه سلامت اخلاقی - معنوی حمد در زیارت عاشورا با حمد در مصیبت‌ها و امام

حسین (ع) الگوی حمد و رضای الهی قابل مشاهده است.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Hashem Andisheh
Ahmad Abedi

 <https://orcid.org/0000-0002-4462-8292>

منابع

- قرآن کریم. ترجمه: مهدی الهی قمشه‌ای.
- آل غازی، ملاحویش عبدالقادر. (۱۳۸۲). بیان المعانی. دمشق: مطبعة الترقی.
- آلوسی، سید محمود. (۱۴۱۵). روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ابن اثیر، عزالدین. (۱۴۰۹). اسد الغابة فی معرفة الصحابة. بیروت: دارالفکر.
- ابن عاشور، محمد بن طاهر. (بی تا). التحریر والتنویر. بی جا: بی نا.
- ابن فارس، احمد. (۱۴۰۴). معجم مقاییس اللغة. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- ابوالفتوح رازی، حسین بن علی. (۱۴۰۸). روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن. مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی.
- اعرافی، علیرضا. (۱۳۷۹). «روش شناسی استنباط آموزه‌های تربیتی در آینه سیره و کلام امام علی». مجله پژوهش‌های تربیت اسلامی، ش ۴، صص ۲۶-۱۸.
- بحرانی، سید هاشم. (۱۴۱۶). البرهان فی تفسیر القرآن. تهران: بنیاد بعثت.
- بیضاوی، عبدالله بن عمر. (۱۴۱۸). أنوار التنزیل و أسرار التأویل. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ترمذی، محمد بن عیسی. (بی تا). سنن. بیروت: دارالکتب العلمیه.
- ثقفی تهرانی، حسن. (۱۳۸۶). ترجمه و شرح زیارت عاشورا [تلخیص و نظری تازه بر کتاب شفاء الصدور فی شرح زیارة العاشوراء]. تهران: انتشارات هاد.
- چناری، مهین و کرباسیان، فاطمه. (۱۳۹۴). «جایگاه زبان سکوت در تربیت دینی». دوفصلنامه علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ش ۵، صص ۱۴۶-۱۲۱.
- حاکم نیشابوری، ابوعبدالله. (۱۴۱۷). المستدرک علی الصحیحین. بی جا: دارالحرمین للطباعة و النشر.
- حقی بروسوی، اسماعیل. (بی تا). تفسیر روح البیان. بیروت: دارالفکر.
- دستغیب، عبدالحسین. (۱۳۷۵). گناهان کبیره. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- راغب اصفهانی، ابوالقاسم الحسین بن محمد بن فاضل. (۱۴۰۴). المفردات فی غریب القرآن. مصر: دفتر نشر کتاب.
- سیوطی و محلی، جلال الدین. (۱۴۱۶). تفسیر الجلالین. بیروت: مؤسسه النور للمطبوعات.
- سیوطی، جلال الدین. (۱۴۰۴). الدر المنثور فی تفسیر المأثور. قم: کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.

_____ . (۱۴۱۱). *تاریخ الخلفاء*. تحقیق: محمد محیی الدین عبدالحمید، قم:

منشورات رضی.

شاذلی، سید بن قطب بن ابراهیم. (۱۴۱۲). *فی ظلال القرآن*. بیروت: دارالشروق.

شیر، سید عبدالله. (۱۴۱۸). *الاخلاق*. قم: مطبعه امیر.

شیبانی مروزی، احمد بن حنبل. (بی تا). *مسند*. بیروت: دارصادر.

طباطبایی، سید محمد حسین. (۱۳۷۷). *تفسیر المیزان*. قم: دفتر انتشارات اسلامی.

طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۷). *تفسیر جوامع الجامع*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران و مدیریت

حوزه علمیه قم.

_____ . (۱۳۷۲). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. تهران: انتشارات ناصر خسرو.

طبری، ابو جعفر محمد بن جریر. (۱۴۱۲). *جامع البیان فی تفسیر القرآن*. بیروت: دار المعرفه.

طوسی، محمد بن حسن. (بی تا). *التبیان فی تفسیر القرآن*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.

عبدالباقی، محمد فؤاد. (۱۳۷۴). *معجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم*. تهران: انتشارات اسلامی.

عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه. (۱۴۱۵). *تفسیر نور الثقلین*. قم: انتشارات اسماعیلیان.

علم الهدی، جمیله. (۱۳۸۴). *مبانی تربیت اسلامی و برنامه ریزی درسی بر اساس فلسفه صدر*.

تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.

فخر رازی، محمد بن عمر. (بی تا). *تفسیر مفاتیح الغیب*. بیروت: دارالمعرفه.

فراهیدی، خلیل بن احمد. (۱۴۱۴). *العین*. بی جا: موسسه نشر اسلامی.

فیروزآبادی، مجدالدین محمد بن یعقوب. (۱۴۱۹). *القاموس المحیط*. بیروت: موسسه الرساله.

فیض کاشانی، ملا محسن. (۱۴۱۵). *تفسیر الصافی*. تهران: انتشارات الصدر.

القشیری نيسابوری، مسلم بن حجاج. (۱۴۱۵). *صحیح*. بی جا: دارالکتب العلمیه.

قمی مشهدی، محمد بن محمد رضا. (۱۳۶۸). *تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب*. تهران: سازمان

چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی.

کلینی رازی، ابی جعفر محمد بن یعقوب. (۱۳۸۱). *کافی*. تهران: انتشارات اسوه.

مجلسی، محمد باقر. (۱۴۰۳). *بحار الانوار لدرر اخبار الائمة الاطهار*. بیروت: دار احیاء التراث

العربی.

مسعودی، عبدالهادی. (۱۳۹۲). *روش فهم حدیث*. تهران: سمت.

- مصدقیان، حسین علی. (۱۳۸۳). شرحی بر زیارت عاشورا/تحلیلی، تاریخی/. اصفهان: کهن دژ.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۷۰). مجموعه آثار استاد شهید مطهری (۳). تهران: صدرا.
- مکارم شیرازی و دیگران، ناصر. (۱۳۷۴). تفسیر نمونه. تهران: دار الکتب الإسلامیه.
- (۱۳۷۸). اخلاق در قرآن. قم: مدرسه الامام علی بن ابیطالب.
- نراقی، ملا احمد. (۱۳۸۳). معراج السعاده. قم: هجرت.

References

- The Holy Quran. Translation: Mehdi Elahi Qomshaei.
- Al-Ghazi, Malahavish Abdul Qadir. (2003). *Explanation of meaning*. Damascus: Al-Tarqi Press. [In Arabic]
- Alousi, Seyyed Mahmoud. (1994). *The spirit of meaning in the interpretation of the Great Qur'an*. Beirut: Dar al-Kitab al-Alamieh. [In Arabic]
- Al-Qashiri Neishabouri, Muslim bin Hajjaj. (1994). *Correct*. N.P.: Dar al-Kitb Al-Elamiya. [In Arabic]
- Abul Fatuh Razi, Hossein bin Ali. (1988). *Ruz al-Jannan and Ruh al-Jannan in Tafsir al-Qur'an*. Mashhad: Astan Quds Razavi Islamic Research Foundation. [In Persian]
- Arafi, Alireza. (2000). "Methodology of deriving educational teachings in the mirror of Imam Ali's life and words". *Journal of Islamic Education Research*, vol. 4, pp. 18-26. [In Persian]
- Abdul Baqi, Mohammad Fouad. (1994). *An encyclopedia of Al-Qur'an al-Karim words*. Tehran: Islamic Publications. [In Persian]
- Arousi Howeizi, Abdul Ali bin Juma. (1994). *Tafsir Noor al-Saghalin*. Qom: Ismailian Publications. [In Persian]
- Alam Al-Hadi, Jamila. (2005). *Basics of Islamic education and lesson planning based on Sadra's philosophy*. Tehran: Imam Sadiq University, peace be upon him. [In Persian]
- Bahrani, Seyyed Hashem. (1995). *Al-Barhan in Tafsir al-Qur'an*. Tehran: Be'sat Foundation. [In Persian]
- Baidawi, Abdullah bin Omar. (1997). *Anwar al-Tanzir and the secrets of interpretation*. Beirut: Dar Ahya al-Trath al-Arabi. [In Arabic]
- Chenari, Mahin and Karbasian, Fatemeh. (2014). "The place of the language of silence in religious education". *Bi-quarterly educational sciences from the perspective of Islam*, vol. 5, pp. 121-146. [In Persian]
- Dastgheyb, Abdul Hossein. (1996). *Great sins*. Qom: Islamic Publications Office. [In Persian]
- Fakhr Razi, Mohammad bin Omar. (N.D.). *Tafsir Al-Gheeb keys*. Beirut: Dar al-Marafa. [In Arabic]

- Farahidi, Khalil bin Ahmad. (1993). *The eye*. N.P.: Islamic Publishing Institute. [In Persian]
- Firouzabadi, Majdaldin Mohammad Bin Yacoub. (1998). *The surrounding dictionary*. Beirut: Risala Institute. [In Arabic]
- Faiz Kashani, Mola Mohsen. (1994). *Tafsir al-Safi*. Tehran: Sadr Publications. [In Persian]
- Hakem Neyshaburi, Abu Abdullah. (1996). *Al-Mustadrak Ali Al-Sahhein*. N.P.: Dar al-Harameen Publishing House. [In Persian]
- Haghi Brosavi, Ismail. (N.D.) *Interpretation of the spirit of the statement*. Beirut: Dar al-Fekr. [In Arabic]
- Ibn Athir, Izzaldin. (1988). *Asdalghabata in the knowledge of the Companions*. Beirut: Deralfikr. [In Arabic]
- Ibn Ashur, Muhammad Ibn Tahir. (N.D.). *Tahrir al-Tanweer*. No place. [In Arabic]
- Ibn Faris, Ahmad. (1983). *The dictionary of linguistic comparisons*. Qom: School of Islamic Studies. [In Persian]
- Kalini Razi, Abi Jafar Muhammad bin Yaqoob. (2002). *Kaffee* Tehran: Asoeh Publications. [In Persian]
- Majlesi, Mohammad Baqer. (1982). *Bihar al-Anwar Lederer news of the ills of al-Atahar*. Beirut: Darahiya al-Trath al-Arabi. [In Arabic]
- Masoudi, Abdul Hadi. (2012). *The method of understanding hadith*. Tehran: Samt. [In Persian]
- Mossadeghian, Hossein Ali. (2003). *A commentary on Ashura pilgrimage [analytical, historical]*. Isfahan: Kohan Dezh. [In Persian]
- Motahari, Morteza. (1991). *A collection of works by Master Shahid Motahari (3)*. Tehran: Sadra. [In Persian]
- Makarem Shirazi and others, Nasser. (1995). *Example interpretation*. Tehran: Islamic Bookstore. [In Persian]
- _____. (1999). *Ethics in the Qur'an*. Qom: Al-Imam Ali Ibn Abitaleb School. [In Persian]
- Naraghi, Mollah Ahmad. (2004). *Me'raj al-Sa'adah*. Qom: Hijra. [In Persian]
- Qomi Mashhadhi, Mohammad bin Mohammad Reza. (1989). *Tafsir of Kunz al-Daqaq and Bahr al-Gharaeb*. Tehran: Printing and Publishing Organization of the Ministry of Islamic Guidance. [In Persian]
- Ragheb Esfahani, Abulqasem al-Hussein bin Muhammad bin Fazil. (1983). *Al-Mufardat in Gharib al-Qur'an*. Egypt: Al-Kitab publishing house. [In Arabic]
- Siyuti and Mahali, Jalaluddin. (1995). *Tafsir al-Jalalin*. Beirut: Al Noor Press Institute. [In Arabic]
- Siyuti, Jalaluddin. (1983). *Elder al-Muthor in Tafsir al-Mathor*. Qom: Ayatollah Murashi Najafi Library. [In Persian]

- _____ (1990). *The history of the caliphs*. Research: Mohammad Mohiuddin Abdulhamid, Qom: Razi Publications. [In Persian]
- Shazli, Seyyed bin Qutb bin Ibrahim. (1992). *In the shadows of the Qur'an*. Beirut: Dar al-Shorouk. [In Arabic]
- Shabar, Seyyed Abdullah. (1997). *Ethics*. Qom: Amir Press. [In Persian]
- Shibani Marozi, Ahmed bin Hanbal. (N.D.). *Musnad Beirut*: Dar Sader. [In Arabic]
- Tirmidhi, Muhammad bin Isa. (N.D.). *Traditions*. Beirut: Dar al-Kitb al-Elmiyah. [In Arabic]
- Thaghafi Tehrani, Hassan. (2007). *Translation and description of Ziyarat al-Ashura [Summary and a new comment on the book Shafa' al-Sudor in the description of Ziyarat al-Ashura]*. Tehran: Had Publications. [In Persian]
- Tabatabayi, Seyyed Mohammad Hossein. (1998). *Tafsir al-Mizan*, Qom: Islamic Publications Office. [In Persian]
- Tabarsi, Fazl bin Hasan. (1998). *Tafsir of Jamaat al-Jama'i*. Tehran: Tehran University Press and Qom Seminary Management. [In Persian]
- _____ (1993). *Majmall Bayan in Tafsir al-Qur'an*. Tehran: Nasser Khosrow Publications. [In Persian]
- Tabari, Abu Jafar Muhammad bin Jarir. (1992). *Jame al-Bayan in Tafsir al-Qur'an*. Beirut: Dar al-Marafa. [In Arabic]
- Tusi, Muhammad bin Hasan. (N.D.). *Tabiban in Tafsir al-Qur'an*. Beirut: Dar Ahya al-Trath al-Arabi. [In Arabic]

استناد به این مقاله: اندیشه، هاشم، عابدی، احمد. (۱۴۰۲). جایگاه و ارزش و آثار سلامت اخلاقی - معنوی حمد

با رویکردی قرآنی - روایی و زیارت عاشورا، دو فصلنامه علمی سراج منیر، ۱۴(۴۷)، ۲۷-۵۳. DOI:

10.22054/ajs m.2023.62959.1735

Seraje Monir is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

